

Uticaj profesionalne orijentacije seoske omladine na strukturne promene u poljoprivredi

Prof. dr Petar Marković

Migracija omladine iz sela u gradove, iz poljoprivrede u nepoljoprivredne delatnosti, predstavlja kod nas, a i svuda u svetu, jedan od najznačajnijih fenomena savremenog društveno-ekonomskog razvitka. One su u osnovi redovna, prateća pojava privrednog razvitka i spadaju u normalne seobe stanovnika iz ekstenzivnih u intenzivne oblasti privređivanja, iz grana sa niskim u grane sa visokim organskim sastavom kapitala. Migracije su intenzivnije i veće po obimu ukoliko brži privredni razvitak počinje od takvog nivoa privrede u kojoj dominira sitno gazdinstvo. Najveći deo migranata čini omladina; ona je najpokretljiviji deo stanovništva.

Posle završetka drugog svetskog rata nastala je nova era industrijskog razvitka i nova faza industrijske revolucije. Negde se industrijska revolucija odvijala u uslovima inicijalnog razvitka industrije, a u mnogim visokorazvijenim zemljama ona se nastavljala sa već postignutog visokog nivoa privrednog razvitka.

Posle drugog svetskog rata sve socijalističke zemlje doživele su buran privredni razvitak i svuda je on bio praćen ogromnim seobama stanovnika, najviše omladine.

U Jugoslaviji su obim seoba i menjanje ekonomske strukture stanovnika u periodu 1945—1965. bili intenzivni kao u retko kojoj drugoj zemlji sveta. Od oko 75% ukupnog stanovništva, koliko je činilo poljoprivredno stanovništvo 1945. g., udeo poljoprivrednog u ukupnom smanjen je na oko 46%. Već od 1953. g. poljoprivredno stanovništvo se i apsolutno smanjuje, što ukazuje da je poljoprivredu napuštao kontingent stanovnika koji je bio veći nego što je kontingent prirodnog priraštaja.

Oko 80% svih migranata iz poljoprivrede činila je omladina koja je završavala razne škole, zanate, koja je na razne načine usavršavala svoja znanja i napuštala poljoprivredu. Na individualnom gazdinstvu ostajali su uglavnom oni koji nisu mogli da završe neku školu ili da nađu zaposlenje izvan gazdinstva. U narednom periodu omladina će takođe težiti da napusti individualno gazdinstvo i napuštaće ga uvek kad nađe neko zaposlenje izvan njega.

Često se postavlja pitanje: zašto omladina u takvom obimu napušta poljoprivredu? Ovoj se pojavi daju vrlo uprošćena tumačenja. Poljoprivreda je niskoproduktivna oblast proizvodnje, u njoj se ostvaruje niži dohodak u odnosu na industriju i druge oblasti proizvodnje. Poznato je da i u uslovima visoke razvijenosti i visokih dohodaka postoje migracije iz poljoprivrede u nepoljoprivredne delatnosti. Na svim nivoima razvitka postoje takve migracije. One se mogu smatrati kao zakonitosti u privrednom razvoju, koje proističu iz činjenice da se sektor koji proizvodi sredstva za proizvodnju, a to je industrija, razvija brže. U uslovima visoke razvijenosti poljoprivreda je visokoproduktivna oblast proizvodnje, ali se iz poljoprivrede isto tako odlazi, kao što se migracija dešava i između drugih oblasti proizvodnje.

Niska produktivnost i niski dohoci osnovni su, svakako, razlozi napuštanja poljoprivrede. Oni su još u uslovima sitnosopstveničke strukture potencirani problemom visoke agrarne naseljenosti, velike usitnjenosti gazdinstava i parcelacije poseda.

Uslovi života u seoskim aglomeracijama neuporedivo su nepovoljniji, nedostaju najneophodniji uslovi za društveni život i rasonodu omladine.

U sitnosopstveničkoj poljoprivredi omladina ne vidi svoju perspektivu i traži putove za bolji život i veće mogućnosti angažovanja i iskorišćavanja mladalačkog stvaralaštva. Takve mogućnosti ona vidi u oblastima gde se odvija krupna proizvodnja.

Migracije poljoprivrednog stanovništva utiču na promene ekonomske strukture stanovništva, ali istovremeno one imaju veliki značaj za promene u celom društvu. Migracije su pokrenute promenama privredne strukture. Poljoprivredno stanovništvo u sitnosopstveničkoj strukturi je u najvećem broju nepismeno, pa to utiče i na opšte stanje pismenosti stanovništva. Migracijama omladine sa sela obavezno prethodi školovanje, pa sve to doprinosi opštem povećavanju pismenosti i obrazovanja stanovnika.

Profesionalna orijentacija seoske omladine ima jak uticaj na strukturne promene u poljoprivredi, a i na kretanja u agrarnoj strukturi. Odlaskom mladih povećava se prosečna starost poljoprivrednog stanovništva, a mnoga poljoprivredna domaćinstva ostaju bez omladine i naslednika koji bi u narednoj generaciji nastavio da vodi individualno poljoprivredno gazdinstvo. Iz jednog broja poljoprivrednih domaćinstava školuje se sva omladina — u težnji da posle završene škole napusti individualno gazdinstvo; u manjem broju domaćinstava ostaje omladina da u narednoj generaciji nastavi rad na individualnom gazdinstvu.

Učešće pojedinih od ove tri kategorije poljoprivrednih domaćinstava različito je po rejonima, u zavisnosti od ekonomske razvijenosti rejona, veličina domaćinstva i prirodnog priraštaja. U onim rejonima, koji su ekonomski razvijeniji, gde je domaćinstvo manje po broju i manji prirodni priraštaj, veće je učešće domaćinstava bez omladine. U ekonomski manje razvijenim rejonima (kao što je celo planinsko područje) najveći broj poljoprivrednih domaćinstava zadržava naslednika na gazdinstvu. Ovde će se duže zadržavati individualno gazdinstvo i sporije odvijati podružtvljavanje poljoprivrede.

U ravničarskom rejonu (Vojvodina, Slavonija) od ukupnog broja poljoprivrednih domaćinstava, 32% su bez omladine i naslednika. Omladina iz ovih domaćinstava završila je razne škole, napustila gazdinstvo i više se neće vraćati da organizuje proizvodnju na gazdinstvu. U oko 47% ukupnog broja

svih domaćinstava omladina se školuje i posle završene škole neće se vratiti na gazdinstvo i organizovati proizvodnju na njemu. U ostalih 21% ukupnog broja gazdinstava omladina se školuje, ali će jednako ili više djece ostati na gazdinstvu.

U ovom rejonu veliki broj gazdinstava je već sada bez omladine, ili će uskoro ostati bez nje, pa su i uslovi za podružtvljavanje poljoprivrede ovde daleko povoljniji.

Slična struktura kao u ravničarskom rejonu je i u najvećem delu Slovenije, zatim oko većih gradova i industrijskih centara.

U užem području Srbije, koje može reprezentovati srednje razvijene rezone Jugoslavije, struktura je sledeća: prvoj grupi domaćinstava (bez omladine) pripada 18% ukupnog broja poljoprivrednih domaćinstava, drugoj — 42%, a trećoj — 40%. Ovde je domaćinstvo veće po broju, a često je sastavljeno od dve i više porodica sa većim brojem dece, i veći je broj domaćinstava koja će se kao individualna poljoprivredna gazdinstva reprodukovati u narednoj generaciji. Sporiji privredni razvoj čini da se poljoprivrednici čvršće vezuju za zemlju i da u gazdinstvu vide osnovni izvor prihoda za sebe i za svoju decu.

U planinskom području, koje obuhvata oko 33% celokupne teritorije Jugoslavije, i koje je ekonomski nerazvijenije, prvoj grupi pripada 13% ukupnog broja domaćinstava, drugoj 38%, a trećoj 49%. U najvećem broju domaćinstava omladina će ostati na individualnom gazdinstvu i u selu. Radi toga se u ovom rejonu neprestano povećava broj stanovnika koji žive na individualnom gazdinstvu. U periodu 1949—1961. g. — kada je, u proseku za celu zemlju, broj onih koji su godišnje napuštali individualno gazdinstvo bio za 7% veći od godišnjeg prirodnog priraštaja stanovnika individualnih gazdinstava, tj. broj stanovnika na gazdinstvima godišnje se smanjivao za 0,1% — u planinskom području broj stanovnika na gazdinstvima povećavao se godišnje za 0,2%.

Kosmet je nerazvijeniji deo planinskog područja, a karakterističan je po visokoj stopi prirodnog priraštaja i niskim nivoom ekonomske razvijenosti. U ovom rejonu samo 9% ukupnog broja poljoprivrednih domaćinstava je bez omladine, 37% školuje svu omladinu, a 54% ukupnog broja domaćinstava zadržava na gazdinstvu jednog ili više naslednika. U periodu 1949—1961. g. individualna gazdinstva ovoga područja napustio je kontingent stanovnika u veličini od 44% prirodnog priraštaja, što znači da se stanovništvo gazdinstava svake godine uvećavalo na blizu 1%.

U mediteranskom području različita je struktura domaćinstava prema profesionalnoj orijentaciji omladine po užim rejonima. Na ostrvima samo 23% ukupnog broja domaćinstava zadržava naslednika, dok u ekonomski manje razvijenom zagorskom delu — 42%. Kao rezultat masovnog odlaska omladine sa ostrva i nekih delova mediteranskog područja uz obalu Jadranskog mora, već decenijama se vrši proces depopulacije, a zadnjih godina naglo stari seosko stanovništvo.

Svaka od prikazane tri kategorije domaćinstava ima svoje demografske i proizvodno-ekonomske karakteristike.

Prva grupa domaćinstava (bez omladine) po pravilu ima domaćinstvo manje po broju. To su uglavnom dvočlana domaćinstva, najčešće staračka. Ona više nisu u mogućnosti da obrađuju svoje gazdinstvo, jer se privredna

aktivnost njihovih članova smanjuje. Radi toga ona više prodaju zemlju, daju je u zakup, postepeno napuštaju onu proizvodnju koja zahteva više ljudskog rada, a napuštaju parcele koje su udaljenije od sedišta gazdinstva. Ova domaćinstva, u težnji da obrade svoje gazdinstvo više kooperiraju sa društvenim gazdinstvima. Uopšte posmatrano, veličina, odnosno zastupljenost ove grupe domaćinstava indicira mogućnosti podružljavanja zemljišta, uz uslov rešavanja socijalnih problema ovih domaćinstava.

Domaćinstva druge grupe (koja školuju svu omladinu) su veća po broju, višečlana i često višeporodična. Privredna aktivnost ovih domaćinstava daleko je veća nego kod prve grupe. Ona se angažuju na razvoju poljoprivredne proizvodnje i proizvodnje za tržište, a istovremeno jedan broj privredno aktivnih radi i izvan gazdinstva u drugim, nepoljoprivrednim delatnostima.

Domaćinstva treće grupe (koja zadržavaju naslednika) su u odnosu na prethodne dve grupe najveća i uglavnom višeporodična. U ovim domaćinstvima je veći broj omladine koja se školuje, ali će neko od mladih članova ostati na gazdinstvu. Gazdinstva ovih domaćinstava ostvaruju najveću poljoprivrednu proizvodnju po jedinici površine i po poljoprivredniku, proizvode najveće količine proizvoda za tržište. Zatim, ova domaćinstva — u težnji da proizvedu što veće količine proizvoda — više uzimaju zemlju u zakup, više kupuju zemlju i više ulažu u gazdinstvo. Ova domaćinstva kooperiraju u težnji da proizvedu što veće količine proizvoda za tržište.

Profesionalna orijentacija omladine, kao što se može zapaziti iz datog prikaza strukture domaćinstava, najznačajnije utiče na strukturne promene jugoslovenskog sela. Ove strukturne promene, zajedno sa onim koje nastaju prodiranjem robno-novčanijih odnosa u poljoprivredu, čine to da se raspada naturalna proizvodnja u poljoprivredi i organizacija života i rada koja počiva na takvom obliku proizvodnje. Poljoprivredno stanovništvo koje ostaje na selu, uključuje se u tržište i društvenu podelu rada i uopšte u savremene društveno-ekonomske tokove.

U praksi našeg razvoja, a i svuda u svetu, postavlja se pitanje kada će prestati masovne migracije omladine iz poljoprivrede u druge delatnosti, kada će prestati »beg« sa sela. Uz odgovor na ovo pitanje treba videti kada su nastale ove migracije, što ih je pokretalo i ubrzavalo.

Istorijski posmatrano, migracije poljoprivrednog stanovništva, u kojima uglavnom učestvuje omladina, nastale su u onoj fazi razvitka društva kada se društvenom podelom rada iz poljoprivrede, odnosno zanatstva izdvojila industrija. Industrija, organizovana za robnu proizvodnju, neprestano je usavršavala tehnike i tehnologiju i povećavala organski sastav kapitala. Oko industrije formirali su se gradovi sa savršenijom organizacijom društvenog života. U odnosu na grad selo je postalo nižerazredna aglomeracija u ekonomskom, kulturnom i tehničkom pogledu, jer je u poljoprivredi vladao naturalni i ekstenzivni karakter proizvodnje. Poljoprivrednik je postao »drugorazredni« građanin ne radi toga što se bavi poljoprivredom, već što radi u oblasti proizvodnje koja je niskoproduktivna i sa vrlo niskim organskim sastavom kapitala. U takvim uslovima omladina je želela da napusti poljoprivredu, i uvek je bilo više onih koji su želeli da odu iz poljoprivrede nego što su bile objektivne mogućnosti industrije i drugih nepoljoprivrednih delatnosti da ih prime. Ako bi se postavilo pitanje kada će prestati tako velike migracije iz poljoprivrede u industriju, može se reći da će one prestati onda

kada i u poljoprivredi tehnološki proces bude kao i u industriji i kada organski sastav kapitala u poljoprivredi i industriji bude relativno isti.

Svaki nivo privrednog razvitka ima i određenu strukturu privrede i profesionalnu strukturu stanovništva. U nerazvijenim privredama poljoprivredno stanovništvo čini preko 80% ukupnog stanovništva, a u ekonomski najrazvijenijim zemljama do 5%. S tako malim učešćem poljoprivrednog stanovništva, poljoprivreda je visokoproduktivna oblast proizvodnje i u njoj se kao i u drugim oblastima proizvodnje ostvaruju visoki dohoci.

Polazeći od tendencija i iskustava razvojnog puta zemalja koje su sada na višem stupnju privrednog razvitka, može se smatrati da će se i u narednom periodu odvijati vrlo intenzivne migracije omladine sa sela. I pod pretpostavkom sporijeg privrednog razvoja, strukturne promene na bazi odlaska biće veće nego u prethodnom periodu, jer već sada oko 25% ukupnog broja domaćinstava koja su sada bez omladine, neće se više demografski reprodukovati. Broj takvih domaćinstava neprestano će se povećavati.

Summary

STRUCTURAL CHANGES IN AGRICULTURE ARISING FROM THE VOCATIONAL ORIENTATION OF RURAL YOUTH

The article discusses various changes in the agrarian structure which might result from the fact that young people tend to leave the farms and move to town.

The author distinguishes three groups of households: those without young members living on the farm; those which plan to have their children educated; and those which intend to keep their children on the farm. For his study the author relies on the results of a large-scale enquiry carried out throughout Yugoslavia which have shown that the number of households to be reproduced in a demographic respect is smaller in the fertile flat regions than in the poorer highland areas. Thus in only 21 per cent of the households in flat areas will young heirs take over the farm while in the highland areas the proportion exceeds 49 per cent. This suggests the conclusion that the more developed a region the stronger the deagrarianization trend.

The author believes that the migration of young people from rural districts will continue at an intense rate resulting in major changes in the structure of the country's private agriculture.

Резюме

ВОЗДЕЙСТВИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ СЕЛЬСКОЙ МОЛОДЕЖИ НА СТРУКТУРНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

В этой статье обсуждаются возможные изменения в аграрной структуре принимая во внимание выселение молодежи и покидание хозяйств.

Автор разделяет все хозяйства на те которые без молодежи, затем хозяйства в которых образуется и обучается вся молодежь и наконец на хозяйства которые для работы в хозяйстве задержат одну часть молодежи. Автор ссылается на результаты обширной анкеты проведенной на территории всей Югославии указывающие на явление что в демографическом отношении меньше всех воспроизведутся хозяйства расположенные на равнине, которые богаче хозяйств расположенных в гористых областях. Согласно результатам анкеты молодые наследники в равнинных районах останутся только у 21% хозяйств, а в гористых областях у 49% хозяйств. На основании этих данных можно заключить, что в более развитых областях процесс деаграризации происходит сильнее и быстрее.

Автор находит что миграция молодежи из сел будет и дальше усиленно продолжаться и в связи с этим в структуре единоличного сельского хозяйства будут происходить большие перемены.